

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 32-ik szám tartalomjegyzéke: közbeszólás (kassák lajos) ● versek (kossán klára) ●
gyerekkor (ernst tollér) ● a marxizmus igazi filozófiája
(szántó hugó) ● pesti lakás (vajda jános verse) ● tükörkép (farkas ödön) ● ellenségek
(déry tibor) ● színház (kassák lajos) ● táncművészet (justus györgy) ● könyvek (kassák
lajos) ólommetszet (walleshausen zsigmond) ●

1933 december V évfolyam 32 szám

Közbeszólás

Válaszlevél (Németh Lászlónak 1933. XII. 15.)

Igen tisztelt Uram, olvastam a „Tanu” VI.-ik számában hozzá-
intézett levelét. Köszönöm megbecsülő figyelmét és örülök neki, hogy
a magyar írástudók közül akadt egy, akinek Napjaink átértékelése című
cikksorozatommal fel tudtam ébreszteni ezirányú szociális érdeklődését
aki hozzászól a kérdéshez, amely, szerintem, valamennyiünk mindennapi
életének legégetőbb problémája kellene, hogy legyen. Mi okosat mond-
hatnánk korunk művészetéről, az „új szellemiségről”, ha elsősorban
nem kísérelnők meg helyünket meghatározni és szerepünket tisztázni a
világban? Meggyőződésem, hogy amit szellemiekben, technikában és
organizációs formákban elődeinktől örököltünk, ha mégolyan értéket
foglalnak is magukban, számunkra már csak eszközül szolgálhatnak a
legközelebbi cél beérése érdekében. Ha nem így lenne, ha nem hoznók
magunkkal az új célkitűzést, korcs nemzedék lennénk, elválhatatlan
élősdiek a fán, amelynek tetejéből, mint az új sarjadás magjának kel-
lett volna lehullanunk és gyökeret eresztenünk a földben. Igaz, hogy
nemzedékünk nagy tömegei ezt az élősdit viselik magukon, én
azonban nem tartom magamat közéjük valónak még akkor sem, ha ők
éppen úgy, mint én, szocialistának vallják magukat. Hiszen tudjuk, mint
Ön is mondja levelében: „A szocialista írók nagy része az infuzóriák
csoportjába tartozik, áramlik, amerre a fény hívja” és a továbbiakban
rólam azt mondja: „Az Ön szocializmusa beleförrt az életébe”. A kü-
lönbség tehát Ön szerint is nyilvánvaló. Fél mondattal odébb azonban
azt írja: „Mindig megrendít, ha egy erős meggyőződés (ezt rám vonat-
koztatva) ingadozni látja az ügyet, amelyre életét feltette”. Ön úgy
szól, mintha említett cikksorozatomból arra lehetne következtetni, hogy
én ingadozni látom a szocializmus ügyét, vagy mintha arra is lehetne
következtetni, hogy hitem megingott a szocializmus alapvető igazságá-
ban. Uram, eddigi írásaimban ennek a feltételezésnek az ellenkezőjét
bizonyítottam, vagyis azt mondtam, hogy „a szocializmus mai krízise”
nem a szocializmusnak, mint társadalom-ideálnak és nem a marxi dia-
lektikus társadalom-szemléletnek, hanem a munkáspártok gyakorlati
mozgalmának a csődje. És én, mint marxista szocialista ezzel a teljesen
politikai vonalra áttolódott mozgalommal soha sem azonosítottam ma-
gam száz százalékig. Különben nem maradtam volna elhagyatottan és
szegényen, mint ahogyan Ön is megírja. Meggyőződésem, hogy a párt-
mozgalmak éppen azért jutottak válságba, mert elméletükben dogmák-
hoz alkalmazkodtak, miközben eltértek Marx szemléleti módjától, a tár-
sadműködés helyett megelégedtek volna a politikai forradalom-
mal, elfeledkezvén arról, hogy ez az utóbbi csak, mint az előző egyik
velejárója, csak mint az egész egy része jöhet számításba. A szocializ-
mus egész eszmei jelentőségét egy mechanikus gazdasági funkciónak
rendelték alá. Az ember szellemi átalakulását szimplista módon a fenn-
álló gazdasági rend függvényének tétélezték fel. Mondván: a tőkekon-

centrációnak p. o. az adódó körülmények folytán törvényszerűen be kellett következni s ennek a folyamatnak az ember is feltétlenül alá van rendelve, legyen akár munkás, akár munkáltató. Am ez a törvényszerűség ily egyoldaluan megfogalmazva ellentétben áll a marxi történelem-tudománnyal és társadalomszemlélettel. Számításon kívül hagyja, például, a tőkekoncentráció folyamatának körülményeiből az objektív gazdasági tényezők mellett az embert, mint a történelmi folyamat szubjektív tényezőjét. Ilyen módon a folyamatnak feltétel nélkül alá van rendelve az ember, a folyamat azonban csak gazdasági szükségszerűségének van alárendelve. Tisztára mechanikus felfogás, s hogy mennyire antimarxista és szocializmusellenes, az a laikus előtt is nyilvánvalóvá lesz, amint megkérdezzük: ha a tőkekoncentráció folyamata törvényszerűen a termelési rendnek, a gazdasági szükségszerűségnek van alárendelve, vajjon nincs-e valaminek ugyanígy alárendelve a termelési rend, a gazdasági szükségszerűség is? Mit jelentenek ezek a fogalmak akkor, ha kiemeljük őket az emberhez való viszonylatukból? Ne feledjük el, hogy a társadalom maga is emberi konstrukció s az ember nélkül széthull objektív részeire és megszűnik társadalom lenni. A közgazdaság tehát éppen úgy, mint a politikai hatalom csak az emberrel, mint a társadalom szenvedő és alakító tényezőjével viszonylatban jelent organizált egységet — a természeti világ organizmusában. Mert hiszen a természetben maga az ember is csak rész és a természettudomány szempontjából csak egy objektív pont a millió és millió más tényező között. Ilyen értelemben a szocialista gondolkodók nagy része sokkal közelebb áll a természettudományos felfogáshoz, mint a társadalomtudományhoz, holott a szocializmus megvalósítása elsősorban a társadalomtudomány kérdése. Ezek után pedig, ha valaki (mint ahogyan én is tettem) szót emel a szocializmus érdekében a szocialista pártok helytelen tevékenykedése ellen, feltűnhetik-e az illető úgy, mint aki ingadozni látja „meggyőződése ügyét?” Nem hiszem. Az Ön feltételezése csakis félreértésen múlhat. Vagy az én cikkeim egyes mondatait, vagy a szocializmus lényegét érti valamennyiben félre, vagy lehet, hogy részben mind a kettőt. Az ilyen félreértés a legjobbhiszemű és a legképzettebb polgári gondolkodónál sem megy ritkaságszámba. A polgári gondolkodó, valószínűleg a marxizmus kellő ismeretének hiányában, a szocializmusért küzdő pártokat általában összetéveszti magával a szocializmussal, mint eszmével és ideállal. Innen adódnak közöttünk olyan harcok, amelyek, ha eredetüket közelebbről megvizsgáljuk, könnyen eliminálhatók, mert csak félreértéseken alapulnak. A magam részéről számtalanszor kihangsúlyoztam, hogy szocialista kritikámban, vonatkozzék az akár a politika, gazdaság vagy a kultura területére, a pártok pillanatnyi érdekeitől nem engedem magam befolyásoltatni. Meggyőződésem, hogy egy jóhiszemű kritikai tévedés soha sem árthat annyit a mozgalomnak, mint amennyit a mozgalmi hibák meg nem látása, vagy fel nem tárása árthat a szociális igazságnak. Ezért a felfogásomért már sok bajom volt a mindennapi életben. De sohasem voltak miatta konfliktusaim önmagammal. Egyensúlyállapotban tart annak a tudata, hogy szocializmusom, „mely összefolyt életemmel” nem a rombolás, ha-

munka

nem az építés eszméje. Tőlem még senki sem hallotta éltetni a forradalmat, de annakidején cselekvő részese voltam s amennyiben az eszemenél maradok, a jövőben is cselekvő részese leszek. Felfogásom a forradalomról nem azonos a XIX. század hősi romantikájával. És szocializmusom nem azonos a forradalommal, de nélküle megvalósíthatatlannak vélem. Tudomásul veszem tehát és végig csinálom, mint ahogyan a közbülső akadályokon is keresztül kell verekednie magát az embernek, ha át akar jutni a tulsó partra. S ha a forradalom elbukik, nem szállnak meg kétségek a szocializmussal szemben. Mert hiszen, nem hittél hiszek a forradalomban, hanem tudom: az úton, amelyen járok, elkerülhetetlen, mint egy fordulópont és ugródeszka a cél előtt. Mikor a magyar forradalom elbukott, egy pillanatig sem gondoltam szocialista álláspontom feladására. Tisztában voltam vele, hogy az adott keretek között adva voltak a forradalom objektív lehetőségei, de mi emberek gyöngék voltunk az adott lehetőségek beteljesítésére. Látnivaló cselekedeteimben és így kritikámban is, nem a fanatikus hit, hanem a józan tudat az iránytadó. Ez kétségtelenül így van és nem úgy, ahogyan Ön azt levelében feltételezi nálam. Ön azt mondja, „ha hitétől függetlenebbül” vagyis „kissé szkeptikusabban próbál a németországi eseményekről gondolkodni, belátja, hogy a szocializmusnak nem a taktikáját kell újra átgondolni, hanem az alapelvét”. A fentiekből, azt hiszem, világosan kitűnik, mint ahogyan említett cikkeimből is ki kellett tűnnie, hogy amikor én a mozgalom taktikai és stratégiai hibáiról szólok, ezt a két dolgot nem mindentől elvonatkoztatva, önmagában élő valaminek képzelem el. Sőt. Éppen azt iparkodtam bebizonyítani, hogy a mozgalom taktikája és stratégiája azért hibás, mert a vezetők (mint ahogyan azt Ön is megemlíti cikkem tartalmi ismertetése közben) nem az eredeti vonalon, nem a szocializmus marxista vonalában folytatták a harcot. Természetes, hogy a mozgalom azért követett el végzetes hibákat, mert a vezető rétegek egyre inkább elfelejtették vagy tudatosan félremagyarázták Marx dialektikus szemléleti módját. Vissza az eredeti kiindulási alaphoz, hangoztatom évek óta. Vissza Marxhoz, mert nem a marxizmusban van a hiba, ahogy azt ma polgári intellektüelek hangsúlyozni szeretik, hanem a pártokban, a mozgalmi emberekben, akik letértek az ideológiai alapról és a végcélpolitika nehéz, küzdelmes munkáját feladták a napipolitika nagyon is bizonytalan értékű pillanatnyi sikereiért. (Természetesen, ezek a személyek és csoportok a bekövetkezett eseményekért nem önmagukban felelősek, ők is csak a korszellem kifejezői. Ha őket bíráljuk, alapjában történelmi kritikát végzünk.) Ön azt mondja: „Aki túlságos biztosan ismeri a holnapot, könnyen lefitymálja, ami nem efelé a holnap felé törtet. Ez történt a marxizmussal is”. Ön megint nem pontosan fogalmazza meg mondanivalóját, vagy megint félreismeri, hibásan értelmezi a marxizmust. A marxi történelemszemléletnek minden más idealisztikus felfogással, utópisztikus ábránddal, jövőtmagyarázással szemben éppen az a felbecsülhetetlen értéke, hogy a történelmi múlttal, a reális valósággal magyarázza a márt és a ma ismeretét követeli meg tőlünk a jövőért folyó sikeres harcaink zálogául. Marx soha sem mondta, hogy ilyen és ilyen lesz a holnap, ma tehát így és így kell cselekednünk.

Különben mi is különböztetné meg őt az utópistáktól? Marx a szocializmus tudományos magyarázója és a tudomány embere nem bocsájtkozik jóslatokba. Marx ezt nem is tette meg soha. Ön azonban, aki kétségbe vonja a marxizmus tudomány voltát, levele végén, mintegy mondanivalóinak összegezéséül azt írja: „Az a gyanum, hogy a szocializmusnak miközben „taktikáját újra átgondolja”, ha nem is tér vissza az utópisták álmához, igazságot kell szolgáltatni „naivitásuk”-nak.” Biztosra veszem, ha Ön még egyszer átgondolja levele tartalmát, egy nézetre jut velem abban, hogy a szocialista mozgalom taktikai hibái nem abból erednek, hogy a taktikázók nem voltak eléggé utópisták, hanem éppen abból, hogy azok a vezetők, akik magukat ma, valószínűleg jóhiszeműen, marxistáknak vallják, sokkal közelebb állanak az utópisták idealista filozófiájához, mint Marx dialektikus realizmusához. És ezzel körülbelül végére is értem az Ön levelének és a magam részéről is elmondtam azt, amit egy levélterjedelemben a felvetett kérdésekre válaszolni tudok. Szívvel sajnálom, hogy ennek a hatalmas témának részletes taglalásához és tudományos feldolgozásához sem módom, sem erőm nincsen. Sokszor gondolok rá, milyen óriási kár, hogy a háború után még nem akadt ember, aki ezt a munkát pártérdekektől függetlenül elvégezte volna. Marx „Kapital”-ja beteljesedett és mulaszthatatlanul elérkezett az ideje annak, hogy Marx tudományos módszerével valaki megadja társadalmi jelenünk gazdasági, politikai és kulturális keresztmetszetét. Hogy honnan jön majd ez a személyiség: a haladó polgárság intellektuális köreiből, mint annakidején Marx és Lenin, vagy a proletariátus termeli ki magából, mint az osztály első reprezentatív egyéniségét — nem tudom. Szeretném, ha már az utóbbi lehetőségnél tartanánk. Ez már nem csak magyarázása, tudományos értelmezése lenne a feltörekvő osztály építő erőinek, hanem reális dokumentálása is. Ezek után, jöllehet, Ön újabb alapot lát ahhoz, hogy osztályelfogultsággal illessen és valószínűleg igaza is van. De vajjon bizonyos mértékben melyikünk nem elfogult annak a mozgalomnak, művészeti iránynak, tudományos felismerésnek vagy vallási felfogásnak a javára, amelyikbe személyszerint ő maga is beletartozik? Ennek az elfogultságnak azonban nem okvetlenül kell vaknak és rosszindulatúnak is lennie. És én semmivel sem érzem magam elfogultabbnak az osztályom és a szocializmus érdekében, mint amennyire Önt elfogultnak látom osztálya és mondjuk a művészet irányában. Ennyi elfogultságot pedig megengedhetünk magunknak, mert hiszen ennyiben is különbözünk azoktól az elfogulatlan szamaraktól vagy gerinctelen okosoktól, akik minden körülmények között abban az irányban áramlanak, amerről a pillanatnyi előnyök ígérkeznek számukra. De ezek után valóban befejezhetem soraimat. Azt hiszem, néhány mondatomban megfelelttem az Ön félreértéseire és éppen eléggé „lelepleztem” magam „forradalmi” elvtársaim előtt.

Őszinte tisztelője:

Kassák Lajos

munka

Versek

I.

Volt egy álom
elkallódott napjaim forгатagában,
de néha még,
fényességet énekel perцеimbe:

Hideg fémszálakból szőtt hidon
melyet angyalok karjai tartottak
indultam el feléd.
Csodálatos volt a híd.
Csodálatos volt az út,
évek mélységei örvénylettek alattam
s az angyalok szárnyai világítottak
mint eleven rakéták.

II.

Könnyű lettem érintésedtől
mint falevél,
melyet vihar röpít az ég felé.
Aztán lehúll
táncosan érinti a földet,
és belefúl a sárba.

III.

Megnyilott az életem
és megmérgeződtem a világgal.
Az idők összemosnak társaimmal.
Viharban felejtett nyájak
bégetését hallom, elöntött mezőkről.
Örömök, szenvedések
mérhetetlen szikláin alatt
nyomorodnak.

Kossán Klára

Ernst Toller: Gyerekkor

Samotschin német város volt. Erre úgy a protestánsok, mint a zsidók egyformán büszkék voltak. Megvetéssel beszéltek Posen környékének azokról a városairól, ahol a lengyelek és katolikusok, akiket ők egy kalap alá fogtak, voltak a hangadók. Csak Lengyelország második felosztásánál került Ostmark Poroszországhoz. De a németek őslakóknak tekintették magukat, ők voltak az urak, míg a lengyeleket épen csak hogy megtűrték. A lapos vidék falvaiban mindenütt németek telepedtek meg, mint előretolt erődítések ékelték be magukat a lengyel parasztudvarok és birtokok közé. A németek és lengyelek keményen harcoltak minden talpalatnyi földért. Azt a németet, aki a földjét lengyelnek adta el, árulónak tekintették.

Mi gyerekek csak „polyákoknak” neveztük a lengyeleket és szentül meg voltunk győződve, hogy ők Kain leszármazottjai, aki megölte Ábelt s ezért az Úr megbélyegezte valamennyiöket.

A lengyelek elleni harcban a németek és zsidók közös frontot alkottak. A zsidók a német kultúra pionirjainak tartották magukat. A kis városokban a polgári zsidó házak voltak a szellemi központok. A német irodalmat, filozófiát és művészetet, a nevetségesség határán járó büszkeséggel „örizték és ápolták”. A lengyelek gyermekeinek az iskolában nem volt szabad anyanyelvükön beszélni, apáiktól az állam kisajátította a földet és ezeknek a lengyeleknek a szemükre hányták, hogy nem hazafiak. A császár születésnapján a zsidók egy asztalnál ültek a katonai egyesületekben és védőegyesületekben a tartalékos tisztekkel és sör- és pálinkaivás közben hangosan éltették Vilmos császárt.

Gyermekkori emlékeim között kutatva, feldereng előttem néhány epizód:

919

*

Kis ruhácska volt rajtam. Házunk udvarában álltam egy szekér mellett. A szekér nagy, nagyobb mint Marie, olyan nagy, mint egy ház. Marie a gyermeklány, a nyakán piros korallokat hord, kerek, piros korallokat. Marie most a kocsirúdon hintázza magát. A kapun keresztül bejön Ilse a gyereklánnyal. Ilse hozzám szalad és kezét nyujt. Így maradunk néhány pillanatig s kíváncsian méregetjük egymást. Az idegen gyereklány Marival beszélget. Aztán Ilset szólítja:

— Itt maradj mellettem, az zsidó!

Ilse elereszti a kezem és elszalad. Én nem értem a szó jelentőségét, de keservesen elsirom magam. Az idegen gyermeklány már messze jár Ilseval. Én még mindig sirok. Marie vigasztalni akar, karjaiba vesz, mutatja korálljait. Nem kellene a korallok. Eltépem a füzért.

*

Az éjjeli őr fia barátom. Ha a többiek azt kiabálják „polyák”, akkor én is velük kiáltok, de ő azért mégis a barátom. A lengyelek gyűlölik a németeket, ezt én Stanislaustól tudom.

A vásártéren feltörik az aszfaltot és a munkások árkokat ásnak. Most ünnepeste van. A munkások egy csűrbe helyezték a szerszámaikat. A kocsmába mentek hörpinteni egyet. Stanislaus és én az árokban ülünk. Megbujunk egy keskeny aknában a cölöpök közé.

Stanislaus céloz és nagyot köp.

— Ma éjjel — mondja, — meg fog halni egy munkás. Büntetésből. Ez lengyel föld, itt nem szabad ásni. A németek ellopták a földet. Különböben hagyd csak. Itt alattunk, ahol ők ásnak, száz méter mélyen vár a lengyel király. Az istállóban ott áll a fehér lova, hozzá képest a főlovászmester lova csak egy bakkecske. Ha eljön az ideje, a király felkap a lovára, fellovagol a mélyből és minden németet elkerget. Mindnyájukat. Téged is.

Meg akartam kérdezni Stanislaust, hogy mikor jön el annak az ideje. Stanislaus papája éjjeli őr, Stanislaus többet tud, mint én. De Stanislaus összezárta az ajkait, a szája kemény volt és elutasító.

— Köpj most te — mondja később.

Köptem, de nem találtam. Éjszaka azt álmodtam, hogy Stanislaus a piactéren áll, az apja kürtjét fújja és a mi aknánkból galoppban jön fel egy fehér ló, a barna nyeregben jobbra és balra, fent és lent császárképek ülnek. Most van itt az ideje, gondolom.

*

Császárképeket gyűjtök. Szüleim üzletében sok csábító dolog van, mindenféle édesség és érdekesség, de a legérdekesebbek a császárképek, bár nehezen lehet ellopni azokat. Minden tábla csokoládén van egy. De a csokoládéspolc el van zárva. A kulcsok egy csomóban mama kékkockás kötényén lógnak. Mikor kora reggel felébredek, mama már dolgozik. Dolgozik az üzletben, a gabonabehordásnál, a háztartásban. A szegényeknek ennielót küld, a koldusokat meghívja ebédre s ha a szolgálkimegy a földre szántani és vetni, előkészíti neki a vetőmagvakat. Este,

munka

késő éjszakáig olvas. Gyakran elalszik a könyv mellett s ha felkeltem, kérlel engem:

- Hagyj olvasni, ez az én egyetlen örömöm.
- Miért dolgozol te mindig mama?
- Mert te enni akarsz gyermekem.

*

Eleinte azt hittem, minden fiú és lány egy iskolába jár. De Ilse és Paul az „evangélikus”, Stanislaus a „katolikus”, én pedig a „zsidó” iskolába járok. Amellett ugyanúgy írnak, olvasnak, mint én és az egyik iskolaépület is épen olyan, mint a másik.

A tanítónkat Senger úrnak nevezik. Ha reggelenként ránk nyitja az ajtót, mindnyájan elkiáltjuk magunkat: „Jó reggelt Senger úr”. Ő felül a katedrára és a nádpálcát maga mellé helyezi. Ha valaki nem tanulta meg a leckéjét, ki kell nyujtani a kezét és Senger úr a nádpálcával ráüt. Büntetésből, mondja. Aki pedig megtanulta a leckéjét, azt Senger úr a térdére ülteti, arcát oda kell tenni Senger úr szúrós szakállú arcához és Senger úr hozzádörzsöli az ő arcát. Jutalomképen, mondja Senger úr.

A szünetben elővesszük az uzsonnánkat.

- Nekem húst adtak.
- Nekem sajtom van.
- Mi van a tiéden?
- Semmi.

Kurt el akarja dugni a száraz uzsonnát. Nem engedjük. Kinevetjük. Kurt felkiált: — El fogom mesélni az anyámnak — Mi tovább kiáltozunk. Kurt eldobja a homokba a kenyeret és sír.

Az iskolából hazamenet azt mondja Max: — Az én szüleim nem engedik meg nekem, hogy Kurttal játszak. Az ő mamája minden héten nálunk mos. A szegények mind piszkosak és mindegyik tele van bolhával.

*

Senger tanító úr átmegy a piactéren. Egy fiú szalad utána és hangosan énekl:

Jidchen, Jidchen, schillemachei,
Reisst dem Juden sein Rock entzwei,
Der Rock ist zerrissen,
Der Jud hat geschissen.

Senger úr tovább megy, anélkül, hogy hátrafordulna. A fiú tovább kiabál: „Konitz, hep, hep! Konitz, hep, hep!”

*

— Mondd Stanislaus — kérdem tőle — te tényleg azt hiszed, hogy Konitzban a zsidók leütöttek egy keresztény fiút? Én sohasem fogok többé pászkát enni.

- Marhaság! Add csak ide, én megeszem.
- Mért kiáltják a fiúk, hogy: Juda, hep, hep?
- Te nem kiabálsz azt, hogy „polyák”?
- Az egészen más valami.

— Kutyagumit. Ugyanaz. És ha épen tudni akard, a nagyanya azt mondja, hogy a zsidók keresztre feszítették a mi Üdvözítőnket.

A csürbe szaladok, beásom magam a szalmába. Keservesen szenvedek. Én ismerem az Üdvözítőt, ott lóg Stanislausék szobájában, a szeméből vörös könnyek csorognak, a szívét kívül hordja a mellén. A szive vérzik. „Engedjétek hozzám a kisdedeket” — ez áll a kép alatt. Ha Stanislauséknál vagyok és senki nem veszi észre, odamegyek az Üdvözítőhöz és imádkozom.

— Kérlek kedves Üdvözítő, bocsásd meg nekem, hogy a zsidók agyonütöttek Téged.

*

Este az ágyban megkérdem anyát:

— Miért vagyunk mi zsidók?

— Aludj gyermekem és ne kérdezz ilyen bolondot.

Nem alszom. Nem akarok zsidó lenni. Nem akarom, hogy a gyerekek a hátam mögött szaladjanak és zsidózzanak.

*

Schmidt asztalos udvarán van egy fészker. Ott gyülekeznek az „igazi keresztények”. Harsonákat fújnak, hallelujáznak, letérdelnek és így kiáltoznak: „Cion, közeleg a te birodalmad!” Átölelik, csókolják egymást és megint harsonáznak. Én is igazi keresztény szeretnék lenni, ezért elmegyek a fészkerbe. Az előimádkozó úr megsimogat, megkinál cukorral és kijelenti, hogy „jó úton járok”.

— Mindannyian szeretettel és egyetértésben fogjuk megünnepelni szent karácsony ünnepét — mondja.

— Igen — válaszolom.

— És te gyermekem, fel fogod mondani ezt a karácsonyi költeményt.

Boldog vagyok. Nem vagyok többé zsidó, karácsonyi verset fogok szavalni, senkinek sem szabad többé azt kiáltani utánam, hogy „Juda, hep, hep.” Elővettem a trombitámat s úgy fújtam, mint az előimádkozó. Aztán hangosan, ünnepélyesen olvasom a karácsonyi verset.

Másnap azt mondja az előimádkozó úr, hogy nagyon sajnálja, de az Üdvözítőnek kellemesebb lesz, ha a költeményt Franz mondja fel.

*

— Miért nem játszol mostanában velünk? — kérdi Frida.

— Mert nem akarok.

— Gyere, játszáll velem.

Frida magával húz. Nyár van. Szünidő. A város határába megyünk. Mannheimék kertjéből almát lopunk, kiszaladunk a mezőre. A roznak olyan szaga van, mint a friss kenyérnek. Bebujunk a kalászkok közé. Fride odasimul mellém. Én a karomba veszem őt, épen úgy, mint a nagyok szokták és megcsókolom a száját.

— Ó jaj nekem — kiált fel Frida — megcsókoltad a számat, most gyerekem lesz.

A következő napon felkeres Frida.

— Te — mondja — nekem gyerekem van.

— Már meg is született? — kérdem én.

— Ó de buta vagy. A gyerek a hasamban van, hogy lehetne azt látni. Ilyen nagy — mutatja, a kezével egy kört írva le a levegőben.

— Hiszen ez nagyobb, mint te vagy — mondom ijedten.

Frida elszalad. A következő napon odamegyek hozzájuk.

— Megjött már? — kérdem.

— Nem, úgy hiszem holnap lesz itt.

— Az apád tudja már?

— Az apámnak nem mondom meg. Az Annát már kidobta, annak is gyereke lett.

Korán reggel ott állok Fridaék háza előtt és füttyülök. Frida az ablakhoz jön, végigmér, kinyújtja rám a nyelvét, aztán eltűnik. Tovább várok. Frida kijön a házból, s elmegy előttem. A gyerek már el van felejtve.

*

A felnőttek mind gonoszok. Csak a mi öreg szakácsnénk, a Jule ért meg engem. Neki szavalom el az első versemet, amit tavasszal a virágzó cseresznyefák között költöttem. Én a kocsis mellett ültem. A kocsiban a gyerekek énekeltek, nagyon vidámak voltak. Én nem énekeltem és nem voltam vidám. Nem akartam, mint máskor, a lovakat hajtani, sem a nap, sem a tavasz nem okozott örömet. Fájdalmasan édes szomorúság fogott el s miközben az ég kéken és fényesen ránkborult, én a ködre és a halálra gondoltam.

A verset felolvasom Julenak.

Jule meg van hatva és sír.

— Akarsz kalácsot, vagy egy darab sült húst? — kérdi

— Meglátod, egy mesét is irok majd Jule, ezt a mesét előadják Berlinben és te a császári páholyból fogod nézni.

Jule senkinek sem mondja meg hány éves. Ha valaki kérdi, kitérő választ ad és keresztet vet. Julenak vőlegénye is van. Foglalkozására nézve szabómester és Margoninban él. Ez csak a fantáziában létezik, az apám barátai találták ki. De az emberi szív nagyobb, mint a hazugság. Jule nagyon szereti a vőlegényét, holott csak egyszer látta. Annak az idegen embernek, akit megmutattak Julenak, fogalma sem volt arról, milyen szerepet szántak neki, s Jule felébredő szerelméről sem tudott, Jule mégis hitt neki. A felnőttek egy óra múlva elfelejtették a tréfát, de én átmentettem a valóságba s életet adtam neki. Ezért szerelmes leveleket írtam, elvittem Julehoz, feolvastam és együtt dicsértük vőlegénye hűségét. Juleval együtt gyűlöltem az embereket, akik irigyelték szerencséjét. Jule boldog és én is az vagyok, közös titkunk van, amelyet nagy vigyázattal őrzünk. Az emberek nevetnek Julen, de én már régen nem nevetek, dühös leszek, ha az emberek Julet gúnyolják.

— Há kérdeznek, ne felelj nekik — mondom Julenak — vagy mondj valami egészen más. A vőlegényed elutazott. Amerikában van.

Több kalácsot kaptam tőle, mint azelőtt, mégsem a kalács miatt lettem szerelmi postása. Nemsokára már nem volt elég nekem, hogy ez a vőlegény, mint közönséges szabó éljen Margoninban és a munkásoknak, meg a kereskedőknek ruhákat varrjon. Betettem a szabót a hadseregbe, ahol néhány héten belül már tiszt lett, aztán ezredessé, gene-

rálissá lépett elő. Jule, akit a mézárós sohasem tudott becsapni, aki úgy nézett végig a tyúkokon, mint egy hadvezér s aki a tojásokat az istállóba hesegette s a lustákat könyörtelenül kikergette, mindent elhitt. A generálisból nemes lett, a báróból herceg, a végén valami idegen országba ment, amit én Marikonak neveztem, s a hercegből császár lett. Jule-t elneveztem marikoi császárnénak és magamat kineveztem az egzotikus ország miniszterének. Egy földalatti vasút, amelyhez láthatatlan és titkos lépcső vezetett, házunkat összekötötte Mariko fővárosával. A császár jámbor ember volt, harcolt a pogányok ellen, akiket megkeresztelt. A háború nem sokáig tartott, a tartalma mindig az én torta utáni étvágyam szerint igazodott. Egy napon bemegyek a konyhába Julehoz s bezárom az ajtót. „Fenség” mondom „egy sürgöny érkezett”.

— Olvasd fel — mondja Jule s megtöröli nedves kezét a kötevényébe.

— Szeretett Julianna — olvasom, — hosszú véres harcban legyőztem a pogányokat. Fáradt vagyok s nagyon vágyok egy darab kalácsra, amit te sütöttél. Siess, készíts egy jó tortát s add át miniszteremnek, Ernesztnek.

Jule hallgatagon vette elő a tojást, cukrot, lisztet és a kovászt. Anyám hiába szólta bele ebbe az ügybe, nem tudta visszatartani. Nehézesen ment a tűzhelyhez, nagy arca, húsos orrával, vízkék szemével, kivörösödött, szőke haja, amely szorosán a fejéhez volt csavarva, fénylett az olajtól. Aztán átvettem a tortát, mélyen meghajoltam, a barátaim már vártak a szobámban, ahol a süteményt a császár helyett elfogyasztottuk.

Jule, aki soha életében nem volt beteg, aki csak a betegeket, anyámat, apámat, a gyerekeket, ápolta, egyszerre beteg lett. Az orvos nem tudott rajta segíteni s Jule nagy lázában nem tudta, hogy a halál közeledik hozzá. Dolgozott, mint egész életében. — Mit akar Tollerné asszony a konyhában, mondta, majd megcsinálom én ezt egyedül. — Főzött és sütött, hajtotta a hanyag szolgálókat, kiment a kocsihoz, hogy apám lábait pokrócba csavarja, nehogy megfázzon, dolgozott, dolgozott — így halt meg.

Halála után megtaláltuk a vagyonát. Pénzt sohasem spórolt. Tucatnyi harisnyát, tucatnyi kartoninget és flanel alsóruhát, tucatnyi kabát és blúzt vásárolt. Hozománynak. Úgy kívánta, hogy menyasszonyi ruhában, mirtus koszorúval temessék, pap menjen a koporsója előtt s a sírkövén ez álljon: „Itt nyugszik Jungermann Julianna leányzó.”

Egyedül anya tudta, hogy Jule nem lány s hogy egy fia van. Anya értesítette a fiút, aki tekintélyesen lépkedett a koporsó után, amelyben Jule mirtuskoszorú nélkül nyugodott. A fiú megszámlolta a harisnyákat, a nadrágokat, az ingeket, mindez megtöltött egy nagy ládát. Aztán a fiú elutazott. De a pap a koporsó előtt lépkedett, áldotta a holtat és dicsőítette ártatlanságát.

Ford.: Gró Lajos

A marxizmus igazi filozófiája: a dialektikus realizmus

(A dialektikus materializmus kritikája.)

I.

A kritika szabadsága nevében óhajtom a marxizmus filozófiái alapvetését: a dialektikus materializmust bonckés alá venni, nem azért, hogy hitelét rontsam, hanem épen ellenkezőleg azért, hogy nagyszerű kezdeményezését erőmhöz képest betetőzni segítsem.

Állítom és bizonyítani akarom, hogy a dialektikus materializmus, mely, miként a neve is mutatja, a hegeli dialektika és a polgári materializmus egyoldalúságoktól megtisztított szerves összeolvastása akar lenni, mai alakjában e követelménynek csak programja, s nem végrehajtása, hogy tehát a dialektikus materializmus mai formájában két összemérhetetlen elemet tartalmaz, ezek puszta mechanikus keveréke, úgy hogy majd az egyik, majd a másik dominál.

Állítom és bizonyítani akarom, hogy e belső hasadás elméleti kifejezése és szentesítése annak a végzetes hasadásnak, mely a szociálista mozgalomban a szociáldemokrácia és kommunizmus neve alatt bekövetkezett. Nem oka tehát e hasadásnak (ez idealista magyarázat volna), de elméleti kétarcúságával ideológiailag is megalapozta azt, elméletileg is hozzájárult.

E célból jó lesz, ha a dialektikus materializmus két gyökerét, két ellenséges alkotóelemét, a hegeli dialektikát és a materializmust előbb külön-külön vesszük szemügyre.

Már maga az is ritkán méltatott meglepő tény, hogy a harcoss proletariátus *materialista* (azaz a világ minden jelenségét, tehát az eszmét, gondolatot is az anyagból és annak tulajdonságaiból magyarázó) filozófiája a legnagyobb, legtökéletesebb *idealista* filozófiai rendszerből (tehát oly filozófiából, mely fordítva a világ minden jelenségét, tehát az anyagot is gondolatból, az eszméből magyarázza), azaz Hegel filozófiájából indult ki (*materia* latin szó anyagot, *idea* görög szó eszmét jelent). Felszínes magyarázat volna az, hogy Marx és Engels ifjúkorában Németországban Hegel filozófiája uralkodott, Marx és Engels mint diákok ezt sajátították el, tehát ebből indultak ki. E jelenség legmélyebb okát majd alább igyekezünk felmutatni, most egy másik, ugyancsak igen fontos okra mutatunk rá: *Marx és Engels Hegel filozófiájában találták meg az igazi forradalmi fejlődés elméleti megokolását.*

Hogy ezt megértsük, jó lesz előbb megvizsgálunk, hogy fogták és fogják fel a burzsoázia táborában a világ fejlődését és az eszmék, gondolatok viszonyát a fejlődő világhoz. (Amikor „burzsoa” filozófiáról szólok, természetesen csak az *uralkodó* irányokat értem s nem akarom a „burzsoa” filozófusokat dogmatikusan mind egy kalap alá venni; ki fogom mutatni pl., hogy a sokat ócsárolt Bergson némelykor közel jár a dialektikus materializmushoz.)

Ma csodálatosnak tűnik fel előttünk, hogy volt idő, amikor a világot nem tekintették fejlődőnek. Pedig nem is volt oly régen, csak vagy

kétszáz éve, hogy a fejlődés gondolata ébredezni kezdett. Azelőtt nagyjában véve nem a *fejlődés*, hanem a *teremtés* bibliai felfogása volt előtérben. Mi az oka, hogy oly természetesnek látszó eszme oly későn derengett? A felelet e kérdésre a marxi történelmi materializmus egyik legszebb igazolása: *a fejlődés eszméje lángelmék elenyésző magányából csak akkor indulhatott világuralmi útra, amikor oly osztály keletkezett és indított harcot az érvényesülésért, amelynek érdeke volt ez eszme kiaknázása: a fejlődés eszméje a feltörekvő burzsoázia fegyvertárából való.*

A XVII. század híres francia történetírója, Bossuet (egyébként meaux-i püspök) a történelemben még mellékesnek tart minden mást a királyok és nagyurak tettein és a gondviselés sugallatain kívül. De már a XVIII. század közepe táján a feltörekvő burzsoázia szószólója, az ifjú Turgot (később pénzügyminiszter) ime így jellemzi a történelmet:¹⁾ „Birodalmak keletkeznek és buknak el, *változnak a törvények, a kormányformák, a művészetek, tudományok tökéletesednek... Az érdek, becsvágy, hiú dicsőség folytonosan változtatják a világ képét, előntik a világot vérrel, de pusztításaik közepette szelidülnek az erkölcsök, az emberi szellem felvilágosodik, az elszigetelt népek közelednek egymáshoz, végül a kereskedelem és a politika egyesítik a világ minden népét, az emberiség... habár lassan, a tökéletesedés felé halad.*” Ime, így beszél a „harmadik rend” (a polgárság) embere, akinek a kereskedő és iparos atmoszférája többet jelent a királyok tetteinél.

De amikor a tettek órája közelgett, a „békés fejlődés” eszméje is háttérbe kényszerült a „feltétlen újrakezdés” gondolatával szemben: nem Turgot, hanem Rousseau lett az apostol, akinek „Társadalmi szerződés” című könyve ugyan még megtartja a kereskedő világából vett „szerződés” gondolatát, de lehetségesnek tartja a hirtelen újrakezdést. Ezt a könyvet állítólag Robespierre, a francia forradalom diktátora, bibliaként hordozta a zsebében.

A vérzivatar elmúlt, a polgárság forradalma sok viszontagság után győzött, a győzelmes osztály most már „örökre” berendezkedik és ime, a fejlődés eszméje is visszalendül a hideg tudományos légkörbe. Georges Sorel így jellemzi további sorsát:²⁾ „1. Ezentúl nagy fontosságot tulajdonítanak a mozgás lassúságának és szabályosságának. Néha szinte szánalommal tekintenek a forradalmárookra, akik nem értik, hogy csak a lassú haladás fér össze a tudománnyal...”

2. Hangsúlyozzák a szükségszerűség eszméjét...

3. Nem beszélnek már a szellem és felvilágosodás haladásáról, úgy tekintik az intézményeket, mint egy élő lény szerveit...” (E szervek lassan maguktól nőnek, észszerű tevékenységükkel nem befolyásolhatók.)

A fejlődés eme burzsoá eszméje főként Herbert Spencer filozófiájában csúcsosodott ki (1860 körül).

E burzsoá fejlődéstan jellemző vonásai:

1. ideológiailag elfogult,
2. naturalista,
3. mechanisztikus,
4. racionalista.

Megmagyarázom röviden e vonásokat:

1. Ideológiailag elfogult, azaz a burzsoá osztályérdekek ellenzőjét hordja a szemén. Spencer Herbert szerint (ez a burzsoáziában uralkodó nézetté vált) a társadalmat nem rendezhetjük be észszerű ideálok szerint önkényesen (pedig a francia forradalomban ezt akarták), mert az élő szervezet, mely változhatatlan törvények szerint magától nő. E törvények uralma folytán lett a régi harcias állam szabad egyének összműködésén alapuló ipari állammá. Már benne vagyunk ez új állapotban, habár visszaesésekkel és zavarokkal, de a tisztulás, tökéletesedés folyamata feltartóztathatatlan és végső. Jönni fog azonban még egy nagy visszaesés, a szocializmus világa, mely „a legnagyobb szerencsétlenség lesz, amit a világ látott” és amely „éles katonai diktatúrával fog végződni”.³⁾

2. Naturalista, azaz az emberi társadalmat is természeti (natura) törvények alatt állónak tekinti. Az egész világfolyamat nem egyéb, mint a mozgó anyagnak váltakozó újrafelosztása és bomlása. Örök törvények: az anyag, a mozgás és az erő megmaradása. Végeredményben ezek mozgatnak mindent. Különösen feltűnő a burzsoá fejlődéstan naturalizmusa ott, ahol a Darwin-féle elvet a „létérti küzdelem elvét” viszik át az állatvilágról az emberi társadalomra.

3. Mechanisztikus (gépelvi), azaz egymástól független alkatrészek mechanikus kölcsönhatásából magyaráz mindent. A gép egymástól független srófokból, kerekekből áll, az anyag független parányok halmaza, a társadalom is elvileg független egyedekből áll. Ezek az egyének mind a maguk érdekét keresik, de a társadalom és a lélek mechanikája olyan, hogy a maguk érdekét keresve végeredményben az egész érdekét szolgálják, az egoizmus altruizmussá nemesül, s végül nagy harmónia (összhang) áll elő. Ha Spencer ma élne s látná ezt a nagy összhangot! Elődje Mill Stuart is úgy gondolkodott, mint ő, de óvatosabb volt, s egy alkalommal kijelentette:⁴⁾ „...ha a magántulajdon szükségszerű következménye, hogy a munka gyümölcse úgy oszoljék meg, ahogy azt most látjuk, azaz majdnem a végzett munkával fordított arányban... akkor a köztulajdon ellen felhozható kis és nagy ellenvetések csak annyit nyomnának a mérlegen, mint a pelyva.”

4. Racionalista (észselvi). Habár a társadalmat nem észszerű, élő organizmusnak tekinti, mégis örök mechanikai törvényekből vezeti le fejlődését, sőt örök időkre előre megjósolja e fejlődés végcélját, ami racionalista vonás. Itt különösen érdekes megfigyelni, hogy csak addig tagadják az észszerűséget, amíg a társadalmi rend önkényes megváltoztatásáról van szó, de mindjárt elismerik, mihelyt azt kell bizonyítani, hogy a mai állapot örök és csak tökéletesednie kell.

Ezek után nem fogunk csodálkozni azon, hogy Marx és Engels, akiknek igazán szívügyük volt a fejlődés eszméje, ennek helyes értelmezését nem Spencernél keresték. Ha geometriai képpel akarunk élni, azt mondhatjuk, hogy burzsoá tanítás szerint a fejlődés nagyjában egyenesvonalú, ez a vonal sehol sem lép ki a burzsoá világszemlélet síkjából. A multat is átértelmezzük burzsoá fogalmak szerint: például azt állítjuk, hogy már a legősibb emberi horda alkotóeleme is a *mai értelemben vett* patriarchális (atyai uralom alatt álló) család volt. A

jövőt pedig úgy képzeljük, mint a jelent, csak minden salaktól megtisztítva. E filiszteres képpel szemben Marx és Engels a történelmet tanulmányozva arra az eredményre jutottak, hogy nagyjában ugyan van haladás, a világ tovább lendül új távlatok felé, de a fejlődés nem egyenes vonalban, nem tökéletesedéssel, hozzáadással és elvétellel történik, hanem *váltakozó ellentétekben, kilengésekben, újat teremtő szakadásokkal*, geometriai képe nem az egyenes vonal, hanem az emelkedő csavarvonal, a *spirális*, mely halad és visszatér, de egyre magasabb szinten.

Ez a fejlődés külső képe. Marx és Engels azonban mélyen behatoltak a fejlődés dinamikájába (erőviszonyaiba) is, azaz meg tudták okolni, hogy miért mozog ellentétekben. Minden állapot, így látták meg, amelyet a fejlődés elér, önmagától és önmagában kifejleszti a maga ellentétét s hanyatlik abban a mértékben, amint az az ellentét erősödik, míg végül ez felváltja amaszt. Így szüli meg és fejleszti ki, például, a kapitalista rendszer a modern technikát, s a munka modern organizációját, a termelő proletáriátust, azaz mindazt, amin a helyébe lépő szocialista rend alapul.

Ime például egy csavarvonal darab: az ősemberi hordában az őstörténet és a népisme tanúsága szerint férfi- és nőközösség uralkodott. Emellett azonban a család mai formájának csirája is meg volt, de nem mint szekszuális közösség, hanem mint a kezdetleges gazdasági munkamegosztás egysége: a férfi például vadászott, a nő növényeket gyűjtött. E kezdetleges egységben a férfi volt a természettől erősebb fél, a nő tulajdonképp csak szolgálja, aki kemény fegyelem alatt állott. Ez tehát a patriarchátus (férfiuralom) kezdetleges formája. Gazdasági és fajfentartási okokból (melyeket itt nem részletezünk) e patriarchátus idővel matriarchátusba (nőuralom) csapott át. A növekvő gazdagság azonban, mely természeti okokból a férfi kezében összpontosult, kikezdte a matriarchátust és fokozatosan, nem megrázkódtatások nélkül, a maihoz közelálló patriarchális egynejtű család alapját vetette meg, mely azonban ma megint bomlófélben van és a nő felszabadítása felé halad. Ime: kettős csavarvonal, melyben a patriarchátus és matriarchátus magasabb szinten, új formában visszatérnek.⁵⁾

Továbbá: Marx és Engels felismerték, hogy a társadalomnak a *mindenütt működő természeti törvényeken felül külön sajátos törvényei vannak*, sőt hogy mindenfajta társadalomnak (pl. a feudális, a polgári társadalomnak) mások a törvényei.⁶⁾ *A társadalmi fejlődés tehát nem naturalisztikus. De nem is mechanikus*: az örök, egyforma ember, a független egyén, ahogy a burzsoá filozófia elképzelte, pusztán agyrém: más ember az őshorda tagja, a görög polisz (városállam) szabad polgára, a középkori földesúr, a jobbágy, a modern proletár, a városi polgár. Érzéseik, gondolataik, világszemléletük, társadalmuk, környezetük, osztályhelyzetük terméke. Az egészből kell tehát kiindulni (a társadalomból és szerkezetéből) nem a részből (az egyénből). Ez a mechanika halálát jelenti.

Végül: a fejlődés ugyan szükségszerű, mert sajátos törvényei vannak, *de nem észszerű, nem logikus*. A multa visszatekintve elemezhetjük jelenségeit, levonhatjuk törvényeit, de a jövő homályos, előreláthatatlan.

munka

A jelen elemzése alapján csak annyit állapíthatunk meg, hogy ténylegesen mily irányban mozog, mely legközelebbi állapot felé hajt. Ami ezen túlmegy, az feneketlen álom.

Ennek az új, a valósághoz hívebb fejlődési képnek mélyebb bölcséleti megokolását Marx és Engels Hegels filozófiájában találták meg. E filozófia leglényegét a következő módon értjük meg legjobban: a legelvontabb filozófiai rendszer is bizonyos tapasztalatok általánosítása. A Hegel előtti filozófia túlnyomólag a mindennapi, kézzelfogható érzéki világ eszmei képe. Körülöttünk a térben a testek külön-külön állnak, mintegy elzárkóznak egymástól, nem hatják át egymást. Mindenütt éles határok, áthatolhatatlanság. E tulajdonságok eszmei tükröződése a szigorúan elhatárolt fogalmak, a szigorú nem és igen, az áthidalhatatlan fogalmi ellentétek. Például van élő és nem élő, van állat és nem-állat (növény), van szabadság és megkötöttség és ezek merev, egymást kizáró kategóriák (alapfogalmak). Mintahogy két test egy helyen egyszerre nem lehet, úgy nem lehet valami egyszerre szabad és kötött, állat és növény stb.

Továbbá: a mindennapi tapasztalat a világot nagyjában *állónak* mutatja. A társadalmi viszonyok például, amelyek közt születünk és élünk, örökkévalóknak tűnnek fel. Ennek megfelelőleg \neq nem dialektikus bölcsélet is fogalmait végleges, örök fogalmaknak tartja. Kant szerint például vannak fogalmak és ismeretek, amelyek függetlenek minden tapasztalattól, örök igazságok.

A hegeli filozófia eredeti tapasztalati köre nem a felszínes mindennapi látszatvilág, hanem a szerves (állati, növényi), társadalmi, szellemi, lelki élet. Egyszerűség kedvéért vegyünk egy élőlényt. Ennek nincsenek egymást kizáró, élesen elhatárolt független részei. Minden szerve feltételezi és meghatározza a többi, akármelyikből indulok ki: az egész tükröződik benne, az egészhez vezei. Igazán csak az egész van, a részek csak általa vannak. De azért a részek, az egyes szervek nem olvadnak fel az egészben, nem tűnnek el, nem adnak pusztá összhangot, hanem az egységen belül és az egység ellenére viszonylag önálló életet élnek, harcot folytatnak egymással a levegőért, táplálékért. Agyvelő nincs gyomor nélkül, de gyomor és agyvelő viszonylagos ellenségek.

Továbbá: az élőlény szervei nem holt tárgyak, az élet nem kész, változatlan tárgy, hanem folyamat. A bonctani tüdő, már nem tüdő, az igazi élő tüdő lényege a vegyi folyamat, mely a levegő oxigénjét a vérbe viszi át, a gyomor lényege a gyomor sejtek emésztő életfolyamata.

A hegeli dialektika (dialektika görög szó: vitát jelent) nem egyéb, mint az itt vázolt életfolyamat eszmei képe: *nincsenek önálló, merev, örök fogalmak. Minden fogalom szervesen összefügg más fogalmakkal, amelyek annyira ellentétei, mint kiegészítői. S e fogalmi világ nem kész, kristályos eszmerendszer, hanem alakuló, folyamatos szellemi élet.*

Még elvontabban Hegel ezt így fejezi ki: valamely fogalom tagadása (elhatárolása) nem jelent pusztá tagadást, hanem ellentétének állítását. S ez az ellentét nem zárja ki végleg a tagadott fogalmat, hanem vele szervesen egyesülve magasabb egységet alkot. Ez a híres Hegel-

féle dialektikus módszer: „a tagadás tagadása” (a negáció negációja), mely egyszersmind a spirális fejlődés idealisztikus magyarázatát szolgáltatja. Ime az eszmei csavarvonal: adva van egy eszme (patriarchátus), ennek tagadása (matriarchátus) a csarvonal fordulatát jelenti. Eme tagadás tagadása folytán a csavarvonal ismét visszafordul, azaz újra a patriarchátusnál vagyunk, de nem a réginél, hanem egy magasabb szintűnél, mely a matriarchátus elemeit is magában foglalja. Újabb, tehát háromszoros tagadás ismét magasabb fejlődési fokhoz vezet, mely minden előbbit szervesen magában foglal. Ime: *Hegelnél a fogalmak szerves dialektikus viszonya mint időbeli fejlődési folyamat jelentkezik.*

Hogy tehát nevet adjunk e dialektikus mozgásnak: Hegel szerint az *ellentétek magasabb szintű egysége*, vagy más szóval *a tagadás tagadása* a fejlődés lényege és motorja.

Most fontos fordulathoz érkezünk: könnyű meglátni, hogy Hegel magyarázata idealisztikus, eszmei, mert szerinte a valóság dialektikus mozgása a fogalmak, eszmék dialektikus viszonyának következménye. Marx és Engels, amikor átvették Hegeltől a dialektikát, ezt egyszersmind megfordították, „fejéről a lábára állították”: a fogalmak dialektikája csak a valóság saját belső dialektikájának tükröződése a mi fejünkben, az eszmék dialektikája csak a reális (valóságos) világ dialektikájának visszfénye.

Ennek a megfordításnak nyomatékot ad, hogy Marx és Engels a megfordított hegeli dialektikát összekötik a materializmussal, azzal a tanítással, hogy a kézzelfogható anyag az egész (anyagi és szellemi) világ lényege, tehát az eszme maga sem más, mint az anyag működése, terméke, a gondolat az agyvelő funkciója.

Ily módon eljutottunk a dialektikus materialista tanításhoz: *a világ lényege, állaga a dialektikus mozgásban lévő anyag.*

II.

Bizonyos, hogy ily módon hatalmas filozófiai perspektíva nyílik előttünk: a dialektikus materializmus két gyökere, a hegeli dialektika és az anyagelviség egyaránt életerős, bátran mondhatjuk legéleterősebb hajtásai a filozófiának, szerves összeolvadásuk, *ha igazán szerves*, az eddigi filozófiai fejlődés betetőzését jelentheti, amint azt Marx és Engels és Lenin hirdették. De vajjon igazán szerves-e?

Ha figyelemmel kísértük a fenti fejtegetéseket, kell, hogy máris érezzünk egy belső konfliktust: láttuk, hogy a filozófia általánosításai sohasem légből kapottak, hanem bizonyos általános tapasztalatok eszmei tükröződései. E szempontból véve a materializmus a kézzelfogható érzéki világban gyökerezik, a kezünk ügyébe eső testeken nyert, mindennapos, sőt messzebbmenőleg e testeken szerzett tudományos tapasztalatokat értékesíti. Ezzel szemben a hegeli dialektika az élő szervezetek, a társadalmi és szellemi élet sajátosságainak eszmei képe. *Vajjon ez a kétféle tapasztalat összefoglalható-e minden módosítás nélkül, egy szerű összeadással? A fizikai és általában a természettudományos tapasztalat világosan ugyanazt nyújtja, mint a társadalmi és szellemi je-*

lenségek elemzése? Ha igen, akkor igaza van a naturalista Spencernek, aki a társadalom törvényeit az anyag fizikájából vezeti le. Ám éppen ezt tagadja a marxizmus: láttuk, hogy a marxizmus nem naturalista. Ez viszont azt jelenti, hogy a közönséges, kezdetleges materializmus nem fér össze a dialektikával. „Ez igaz, de hiszen mi elvetjük a kezdetleges materializmust és dialektikus materializmussal helyettesítjük, — mondják erre a marxisták”. *Ez csak szó, csak programm, feleljük mi.* A kérdés épen ez: *pontosan kifejezve* mi marad meg a közönséges materializmusból, amikor dialektikussá lesz? ... Ki akarjuk mutatni, hogy *ezt* nem mondják meg *egyértelműen*, sőt hogy az ú. n. dialektikus materializmusban a kezdetleges materializmus lappangva tovább él.

A *kétféle tapasztalatra* való hivatkozás nélkül is világos lesz, hogy az anyag, amelyet a mindennapi tapasztalat ismertet meg velünk, s amelyet „holt, tehetetlen” jelzővel szoktunk illetni, magában véve semiféle dialektikus sajátosságokat nem mutat, sőt ellenkezőleg, viselkedése inkább a hagyományos merev logika, a köznapi merev fogalmak sajátosságait sugallja. De talán a fizika nyújtja az anyag oly tisztultabb eszméjét, amely a dialektikus materializmus alapja lehet? Ha igen, akkor újabb súlyos konfliktus támad, amelyről mindjárt szólunk. Mindenesetre le kell szögeznünk, *hogy eddig sehol még kísérlet sem történt az anyag fogalmának olyan meghatározására, amely alkalmassá teszi arra, hogy dialektikus sajátosságok hordozója, avagy pláne a világ dialektikus mozgásának forrása legyen.*

Ezt tudva, még mielőtt részletesebb elemzésbe belemennénk, nem fogunk csodálkozni azon, hogy Kurt Sauerland 1932-ben kiadott könyvében („Der dialektische Materialismus” ezt írja annak indokolásául, hogy mindenekelőtt a dialektikus materializmus történetével akar foglalkozni:?) „Tekintve, hogy annyi harc folyik akörül, *hogy mi tulajdonképpen a dialektikus materializmus,* (én húztam alá. Szerző) ezen kérdések tisztázása nélkül nem lehet a dolog magvát megközelíteni.”

A dialektikus materializmus nagyszerű, sokatigérő, de csak félig végrehajtott programm, felelem én Sauerlandnak, s innen vannak a felfogásbeli eltérések, amelyekre alább még visszatérünk.

Miután az epigonok felfogásai eltérnek egymástól, vissza kell térnünk az eredeti forrásokhoz: Marx, Engels, Leninhez. Feladatunkat megkönnyíti, hogy a mesterek mindenütt rendkívül szabatosan és világosan fejezik ki magukat. Ahol náluk felfogásbeli ingadozás mutatkozik, ennek forrása is az az erényük, hogy feltétlen tisztelői a tényeknek, *fogalmazásuk ingadozása a tények nyomásának következménye.*

Szabatosság céljából részekre bontjuk a hagyományos materialista tanítást, úgy, amint a materializmus mestereinél (Demokrit, Epikur, Lamettrie, Holbach, Helvetius, Büchner) jelentkezik.^{s)} Mindeme filozófusok tanításai megegyeznek a következő vonásokban: 1. *realisták:* azt tanítják mind, hogy az a világ, amelyről érzékelés útján tudomást szerzünk, nem álom, tényleg létezik; 2. *szenzuálisták* (szenzus = érzék) azaz az 1. pontban foglalt állításon túlmenően azt vallják, hogy a világ nemcsak létező, hanem (több-kevesebb megszorítással) magábanvéve is olyan, amilyennek érzékeljük. Demokrit atomjai például az érzékek vi-

lágából veszik alakjukat, keménységüket, áthatatlanságukat, mozgásukat, ütközési sajátságait. Látni fogjuk, hogy ez a legsarkalatosabb pont: *a materialisták „anyagja” a közvetlen érzékelés köréből való, sajátságai az érzékelt anyag köréből vétetnek.* Ennek megfelelőleg úgy Marx, mint Engels és Lenin azt vallják, *hogy az anyag magában véve olyan, amilyenek érzékleteink mutatják.* Ezt a tant a következőkben *leképezési elméletnek* fogjuk nevezni („érezkleteink kopirozzák, fotografálják, tükrözik az anyagot”, mondja Lenin.⁹⁾

Akkor azonban az anyag viselkedése is olyan, amilyenek az érzékleti „fotografiában” mutatkozik. Az érzékleti anyag legfeltűnőbb jellemvonása, hogy mechanikus, az érzéklet maga sehohsem mutat dialektikus sajátságokat, a testek érzékleti képükben tehetetlenek, elzárkózottak, csupán lökés-húzással hatnak egymásra. Ezért aztán a materializmus képviselői következetesen

3. a *mechanista világlátás* hívei,

4. tehát *távolállnak minden dialektikus meglátástól,*

5. aminek egyik megnyilvánulása az, hogy nincs *érezkük a történelmi szemlélet,* általában a folyamatos fejlődés és változás, különösen pedig a társadalmi és szellemi élet sajátos erőviszonyai iránt. Míg a természet- és élettanban mechanisták, addig a társadalomban, miután itt a mechanika mégsem segít, kénytelenek idealista magyarázatokhoz fordulni, például a társadalom nyomorát a papok terjesztette babonából levezetni.

6. Végül ki kell emelni, hogy *antispiritualisták* (spiritus latin szó: szellemet jelent), azaz nem ismernek el önálló, magában létező szellemi lényeket, hanem a szellemi, lelki életet az anyag működésére vezetik vissza, a szellemet tehát az anyag termékének, az érzést az anyag egyik sajátságának tartják.

Úgy Engels, mint Lenin hangsúlyozzák, hogy ők az itt vázolt materializmust *csupán annyiban* módosítják, hogy elvetik 3., 4. és 5. sajátságait, megtartják tehát belőle a realizmust, a szenzualizmust és az antispiritualizmust, az elvetett sajátságokat pedig helyettesítik dialektikával, illetve a társadalomszemléletben ezzel és a történelmi materialista felfogással.¹⁰⁾

E ponthoz elérkezve próbáljunk most magunk eligazodni: mily álláspontot kellene a materializmus és dialektika kérdésében elfoglalnunk, ha teljesen elfogulatlanul akarunk itélteni? Láttuk, hogy a szenzualizmus és a mechanista szemlélet ikertestvérek, ellenben a szenzualizmus nem fér össze a dialektikával. A materializmus első követelményét: a *realizmust* nem adhatjuk fel, ez az igazi ellentéte és ellensége a hagyományos idealizmusnak. Ellenben a reális anyag mivoltára nézve magától értetődőleg (ez Marx, Engels, Lenin-nek is igazi és a dialektikus szemléletnek, mely nem ismer kész befejezett tudást, egyedül megfelelő nézete), a következő felfogást kell vallanunk: az anyag lényegének ismeretétől ma, a fizika nagy haladása ellenére is igen messze vagyunk. Nevezetesen az a kép, amit érzékeink nyujtanak az anyagról már a fizika mai fejlettsége mellett is rendkívül felületesnek, sőt hamisnak és félrevezetőnek bizonyul. Nincs okunk benne kételkedni,

hogy érzékeink sok tekintetben valóságot nyújtanak. Ám az ember érzéketi világában sok a pusztán emberi, szubjektív elem, amely nem tartozik a magában lévő valósághoz. Hiszen az égboltozat például nem „boltozat”, a hold nincs kéznyújtásnyira, mint a gyerek hiszi, az anyag nem összefüggő, mint a szem láthatja, hanem parányokból áll stb. Az a valóságkép, mely a mindennapi élet távlatában helyes utat mutat, a fizika távlatában félrevezet. A testek nagy távlatból nézett atómrajok, amelyekben az atómkok, mint távoli fellegekben a vízcseppek, összefolynak. Miképp várhatjuk, hogy e durva, szubjektív elemekkel hamisított távlati képek akkor is szolgáljanak, amikor az anyag igazi egységével: az egyes atómmal foglalkozunk?

Valóban, *a modern fizika anyagfogalma az érzékek nyelvén ki sem fejezhető, a mindennapi élet világszemléletével szemben a mai fizika világképe nem folytatást és részletezést, hanem fordulatot és szakadást jelent.* Csak a legmagasabb matematika fogalmi eszközei képesek arra, hogy ezt az új anyagszemléletet híven visszaadják. Együttal azonban, s ez rendkívül érdekes és fontos, *az anyag ezen új képe egyre több és határozottabb dialektikus vonást mutat.* Nincs itt terünk arra, hogy mindent részletesen megmutassuk, azonban megkíséreljük durván felvázolni. Az új kvant- és hullámmechanika szerint az anyag se nem test, se nem hullám, hanem mindkettő egyszerre, tért foglal ugyan el, de nincs éles határa, s végeredményben az egész végtelen teret betölti, sőt helyesen kifejezve, mozgása nem is az érzékvilág háromméretű terében, hanem egy végtelen sokméretű térben játszódik le. E mozgásra vonatkozólag már nem érvényes az okozatosság szigorú törvénye, mely az érzékvilágban minden egyes jelenségen uralkodik, hanem a *nagy számok statisztikai törvénye*, amely előírja, hogy az egyes részecskék szeszélyes viselkedése ellenére a részecskék nagy halmazának együtt mégis szabályszerű összehatást kell adnia. Ime: mindenütt dialektikai ellentétek, amelyek magasabb egységbe olvadnak, együttal azonban az érzéki sajátosságok teljes hiánya. Sőt kimutatható, hogy érzéki képek alkalmazása az atómra (ha pl. az atómot kis naprendszernek képzeljük) határozott tévedéshez kell hogy vezessen.¹¹⁾

Persze, ez a kép sem végső kép még, újabb felfedezések máris újabb problémákat hoztak. De a tendencia félreismerhetetlen: a nem érzékelhető, csak gondolatilag rögzíthető, de dialektikus reális állag felé. „*Reális állag*”-ot mondok, mert az „anyag” szó itt már előítéletes, míg a „reális állag” a helyzetnek megfelelőleg a realitást hangsúlyozza, de kérdőjelet tesz e reális állag mivolta mögé.

Ezek után nem lesz csodálatos, hogy úgy Engels, mint Lenin a dialektika és szenzualizmus konfliktusában ingadozó álláspontot foglalnak el, különösen, amikor a fizika új felismeréseiről van szó. Ez ingadozás képlete röviden ez: szeretnének ragaszkodni a szenzualizmus-hoz, de a mechanizmustól való irtózás, valamint a tudományos tények nyomása sokszor arra készíti őket, hogy csupán a tiszta, elfogulatlan realizmust, a materializmus ezen értékes magvát tartsák meg belőle. Ime:

Már fentebb láttuk, hogy Engels a klasszikus materializmus 3., 4.

és 5-tel jelzett sajátságait veti el, tehát a szenzualizmust megtartja. Ezzel szemben ugyanazon irata más helyén ezt mondja.¹²⁾ „A hegeli filozófiától való elválás itt is (azaz Marxnál) a materialista álláspont-hoz való visszatérés útján történt. Azaz elhatározták, hogy a valóságos világot — a természetet és történelmet — úgy fogják fel, ahogy annak kell látnia, aki hóbortos idealista előítéletek nélkül nézi, feltették magukban, hogy irgalmatlanul feláldoznak minden idealista hóbortot, mely nem fér össze a minden fantasztikumtól mentes, valóban saját összefüggésükben felfogott tényekkel. *Ez és semmi más a materializmus!*” (Én húztam alá. Szerző.) Nos, ha a materializmus semmi más, mint ez, akkor sokkal jobban illik rá a valóságkutató, a *realizmus* jelzője.

Vonultassunk fel most néhány szenzualista Lenin-idézetet:¹³⁾ „A materialista számára érzéleteink az egyetlen és végső tárgyi valóság képei, végső nem abban az értelemben, hogy teljesen ismert, hanem abban, hogy kívülre nincs és nem lehet más.”

„Az anyag filozófiai alapfogalom ama tárgyi valóság megjelölésére, melyet az embernek érzéletei nyújtanak, melyet érzéleteink kopíroznak, fotografálnak tükröznek...” „Mert a materialisták, akik a valóságos világot, az érzékelt anyagot tekintik tárgyi realitásnak...” „...érzékvilágunk tárgyi valósága”, stb.

Azonban a tények nyomása folytán utat tör a helyesebb belátás: Lenin világosan látja, hogy nem materializmusról, hanem realizmusról kellene szólnia, ámde¹⁴⁾ „Engels példáját követve, csak a materializmus szót használja ebben az értelemben (mint az idealizmus ellentétét) és ezt a kifejezést egyedül helyesnek tekinti, különösen azért, mert a realizmus szót a pozitivisták és egyéb zavartfejűek foglalták le, akik idealizmus és materializmus közt ingadoznak.” Pedig hát Lenin maga is sok helyen úgy értelmezi a materializmust, hogy inkább a realizmus jelzője illetné meg, például: „Mert az anyag egyedüli, „tulajdonsága”, melynek elismerése a filozófiai materializmussal kapcsolatos, az, hogy tárgyi valóság, hogy tudatunktól függetlenül létezik”. „Ha a természet szükségszerűsége, törvényei, az embernek kívülről, a természet tárgyi valóságából adattak, akkor persze eltűnik minden különbség machizmus és materializmus között”. (A machizmus tagadja az anyag létét, tehát *Lenin itt anyag helyett megelégszik tárgyi, valóságos törvényszerűséggel.*)

Ezen realista ingadozásoknak megfelelnek a leképezési elmélet ingadozásai. Itt az elfogulatlan álláspont ez volna: érzéleteink, ítéleteink sohasem tiszta tükrözései a valóságnak, hanem a valóságot leképező elemeken felül mindig tartalmazznak a tudás haladásával visszaszoruló szubjektív és félig szubjektív elemeket. Ezen félig szubjektív elemek közt fontos helyet foglalnak el a jelképek, konvenciók (megállapodások). Például, ha azelőtt az atómkat úgy képzeltük el, mint apró kemény testecskéket, úgy ez csupán jelképes beszédnek volt tekinthető. Plechanov, orosz filozófus, akit egyébként Lenin nagyra becsült, régebbi munkáiban a Leninével homlokegyenest ellenkező „hieroglif-elmélet” híve volt, mely a „reális állag”-ra vonatkozó ismereteinket véges-végis jelképeseknek tartja. Lenin valójában a fent vázolt helyes álláspontot

vallja, de sokszor merev „leképezési” ösvényre téved. Helyesen mondja: „Nem kétséges, hogy a kép sohasem egyezhet modelljével, de más a leképezés és más a jelkép, a konvencionális jel...”, ám mindjárt helytelenül hozzáteszi: „Konvencionális jel, jelkép, hieroglif oly fogalmak, amelyek felesleges elemet visznek bele a dologba.” Ezzel szemben viszont helyeslőleg idézi Feuerbachot, aki azt mondja: „... szükséges megkülönböztetni (az ismeretben szerző) azt, ami a természeté és azt, ami az emberé...” (azaz a tárgyi elemeket a szubjektív elemektől.¹⁵)

Ezzel bebizonyítottunk tekintjük azt az állításunkat, hogy a dialektikus materializmusban belső hasadás mutatkozik, melyet két összemérhetetlen elem: a szenzualizmus (mechanika) és a dialektika jelenléte okoz. Mi tehát elvetjük a szenzualizmust: sem érzékleteink, sem ítéleteink nem adják a tiszta tárgyi valóságot, nem kópiái fotografiái, tükörképei a valóságnak, hanem valóság- és szubjektív elemeket vegyesen tartalmaznak.

A szubjektív elemek érzékiek, a valóságélemek azonban, amint a modern fizika világképén láttuk, nem érzékiek. Ez a megállapítás a szenzualizmus és realizmus ellentétének végső gyökerére mutat rá. A tudás haladásával az érzéki és szubjektív elemek mindinkább háttérbe szorúlnak, a szenzualizmus alól végleg kisiklik a talaj, s kibontakozik a „reális állag” nem érzékleti jellege.

Ez az érdekes tényállás mármost helyes világításba helyezi a hagyományos materializmus eddig nem részletezett, fent 6-tal jelzett tulajdonságát, az antispiritualizmust.

A materializmus ama tétele, hogy az anyag érez, gondolkodik, az érzés az anyag terméke, sajátossága stb. méltán támaszt kétséget ad, amíg szenzualisztikusan „anyag” alatt az érzékleti anyagot értjük. A gondolkozást mégsem tudjuk az ütközés-, lökés-, húzással azonosítani. Mihelyt azonban ismeretlen „reális állag”-ról szólnak, mihelyt számításba vesszük e „reális állag”-nak a modern fizikában felderített csodás dialektikus sajátosságait (például csak statisztikai törvényeknek hódoló „egyéni akcióit”), idegenkedésünk megszűnik, s el tudjuk hinni, hogy a tudomány haladása egy szép napon a gondolat csiráit fogja e „reális állag”-ban felfedezni.

A helyes álláspont, amelyet filozófiailag igazolni is fogunk, az, hogy a reális állag végső fokon sem anyag, sem szellem, hanem a dialektikus ellentét magasabb egysége. (Folyt. köv.) Szántó Hugó

Szántó Hugó fenti cikkére, melynek befejező részét következő számunkban közöljük, hangsúlyozottan felhívjuk olvasóink figyelmét. A tanulmányt a mai szocialista mozgalom válságában készséggel közöljük, mert a szerző olyan elméleti pontokat fejteget, amelyek ezideig a marxizmusban vagy homályosan vannak megfogalmazva, vagy az idők folyamán félremagyarázódtak. Szántó tanulmánya néhány igen érdekes észrevételt tartalmaz és gazdag anyagot nyújt egy komoly elméleti vitához. A tanulmány forrásjegyzeteit a közlemény végén adjuk.

*Nincsen falum, mit most meghatott szavakkal
szölongathatnék mint sorsom kísérőjét,
kemény strófákkal és vasból vert igékkel
verset a városhoz nincsen kedvem írni,
itt mulnak napjaim, több ez minden versnél.
A pesti lakásról hadd beszéljek mostan,
ellágyulás nélkül csendes idézéssel,
mintha gyermek szólna számokat sorolva
csendes hadarással egytől-huszonötig
s hangja diákmódra halkul-felcsap-halkul.*

*Huszonöt esztendőt éltem e lakásban
s hogyha érdemelne sóhajokat-pátoszt,
színes kendő-módra bontanám szavam ki,
régí költők módján szólnék: szülőházam!
hangom remegtetném s szólnék: ifjúságom!
Itt egyenesedtem fel először: gyermek,
első lázas öröm itt csapott át rajtam
botorkáló évek után, botorkálón
felnyúló kezekkel amikor először
éreztem a kilincs hűvös érintését.*

*Kilincsek: ismerem mindnek nyikorgását,
húnyt szemmel hibázok ajtóink zajára,
csapok, ha zuhognak, kapcsoló, ha kattan,
ablak hogyha koccan, padló hogyha reccsen,
ismerem, ha kulcsok neszeznek a zárban.
A szobám: a falak látták a diákot,
aki itt magoltam csikorgó fogakkal,
első lázaim itt forrósodtak verssé,
s tizenhat évesen, siheder-hitemmel
világmegváltást és harcot itt fogadtam.*

*Nyári éjjeleken nyitott ablak mellett,
a lámpám s a könyvem drága fénye mellett
óh hányszor figyeltem a ház lélegzését,
rosszul járó órák elkésett veréssel
miként cibálják az időt jobbra-balra.
Reggelenként hányszor riasztott álmomból
porolóknak ütemtelen zuhogása,
visitó lármaja zsémbes szolgálóknak,
szemetes-csengetyük rozsdás csengetése,
korai koldusok rozzant kintornája.*

Oh szenvedő költők, ebben is van lira
s van annyi költészet, mint az eperfákban,
falusi udvaron mik összehajolnak,
van annyi költészet mint a kisharangban
s egyéb romantikus rekvizitumokban.
És a szemközi ház: vertikális szinpad.
Emberék s emberkéek élnek-dúlnak ott is.
Lomha alkonyon, könyöklő estéken
oh hányszor figyeltem! S évek mulásával
megtanultam én is, mi bánatuk, mi kedvük.

A családom: Apám, Anyám és Testvérem,
közelség-távolság, egység-idegenség,
Ugyis mondhatnám, hogy: „kicsiben a világ”,
„világtenger cseppje”. Nagyképűbben szólván
úgyis mondhatnám, hogy: „Ime ez a Kozmosz”.
Lépcsők: róluk is hadd szóljon külön strófa,
ők hoztak és vittek számlálatlan százszor,
láttak boldognak és kétségbeesettnek,
hallottak dudolni s hozták néma léptem,
hetvenöt lépcsőfok: minden utam hidja.

Látjátok im': színek, izek és emlékek
(ahogy elcsépelten, szokványos szavakkal
felidézni szokták multjukat a költők)
dúsan lakják házam, dúsan töltik lelkem
s feltámadnak menten, egyetlen intésre.
Egy rezdülés nélkül mennék innen mégis!
Más uccába, tájra, egy más kerületbe.
A falakat itt csak a szemeim tartják,
könyveim, képeim. S mind leomlanának,
amint eltávoztam. Egy pillanat multán.

Egy rezdülés nélkül úgy elmennék innen!
Más uccába-tájra, egy más épületbe,
ahol szélesebbre tárható az ablak,
ahol a napba néz. Szeretem én is a
nagy felületeket, Neue Sachlichkeitot.
Gyökereim ott is mélyre lenyulnának,
karjaim a házat szorosán ölelnék,
szemeim a falat felhúznák magasra.
Naposra kápráznám, szilárdá ágyaznám
s ha majd megszerettem: róla irok verset.

Vajda János

Ezúton mondok hálás köszönetet mindazoknak, akik szerencsekívánataikat fejezték ki születésem alkalmával.

Köszönetet mondok életemért az apámnak is, igaz, hogy kissé későn, mert már régen meghalt, de amíg élt, úgysem igen beszéltünk egymással.

Egyébként 1908-ban születtem egy vidéki városban és gyermekkoromban mindig madarakat szerettem volna fogni, de a madarak elrepültek és én ott álltam az utca közepén tátott szájjal és üres kezekkel.

Egy ablaktalan sötét szobában laktam az anyámmal együtt, aki sokat sírt és úgy vigyázott rám, mintha vékony üvegből lettem volna, ami nem tudni, mikor törik össze.

Egyszer ötéves koromban vettem egy skatulya gyufát, fel akartam gyújtani a lázat, amelyben laktunk, de nem sikerült, mert rosszul kezdtem hozzá.

Emlékszem a világháborúra, a felvirágozott katonákra, akik eleinte énekelve mentek a háborúba hősi halált halni. Én gyakran voltam hadvezér és gyakran parancsoltam papírkatonáknak. Gyakran sebesültem meg és gyakran voltam hősi halott is.

Emlékszem 1918-ra, amikor az utcákon részeg katonák lövöldöztek és az udvarunkon éjszaka idején cseléd lányokat kergettek, akik egy szál ingben sikongva menekültek a „hősök” elől.

Emlékszem 1919-re, amikor nagy plakátokon reszkettek a sötétben bujkáló ellenforradalmárok és kézigránátos terrorfiúk ijesztgették az apámat, aki térképek fölé hajolva számítgatta, hogy mikor vonulnak be a románok.

Emlékszem 1919-re, amikor az utcán eperfákra akasztották fel az összefogott kommunistákat, én pedig minden cél nélkül sírva rohantam. A könnyeim végig folytak az arcomon, sírtam és rohantam, anélkül, hogy tudtam volna ennek az okát, rohantam, mintha ki akartam volna futni a világból, pedig tudtam, hogy a világból nem lehet kifutni.

Emlékszem 1926-ra, amikor leérettségiztem, az érettségi bálra és a kölcsönkért zsakettre, a lakkorrú cipőmre és a kék rendezői selyemszallagra, amire nagyon büszke voltam. Azután gyakornok lettem egy gabonakereskedőnél és a cseléd lányok után jártam vasárnap délutánonként a kisvárosi korzón, félre csapott kalappal, ahogy a „nemzeti színészet” bonvivánjától láttam. A cseléd lányok után jártam, akiket sohasem szólítottam meg. 19 éves voltam és súlyos nagy könyveket olvastam, verseket írtam és egyedül voltam a félre csapott kalappal és a gondolataimmal.

Emlékszem 1928-ra, amikor beszálltam a budapesti személyvonat egyik harmadosztályú kocsijába, ahol már egy öreg paraszt bóbiskolt. A feje ide-oda billegett, mint szélben a napraforgó. „Vigyázz az átjárásra” mondta az anyám a búcsúzásnál és én megígértem neki, hogy vigyázni fogok. Valamelyik állomáson a kerítés mögött dühösen ugatott

a bakter kutyája és két fa között kifeszített kötélén vizes alsónadrágok száradtak.

Emlékszem a keleti pályaudvarra, ahol a nagybátyám várt. „Na, megjöttél” mondta, mintha nem látta volna, hogy megjöttem. — Igen — mondtam halkán, mint aki nagy bünt követett el és cipeltem a nagy ruháskosaramat, amely szörnyen vágta a kezemet. Ez hát Pest, gondoltam.

Emlékszem az első utcalányra, egy Király-utcai garni szállóban voltam vele. A lány vihogott a sötétben, mert szűz voltam és ügyetlen.

Másra nem emlékszem.

Most 25 éves vagyok és messze kerültem a régi énemtől, aki voltam. Barátaim vannak, akikkel megbeszélem a szél járását és a nap állását. Még mindig szeretnék madarakat fogni, de a madarak elrepülnek és én üres kezekkel, tátott szájjal állok az utca közepén.

Farkas Ödön

Ellenségek*)

A telihold gyorsan emelkedett a kert fölé s két részre osztotta: a kerítés mellett, ahol magas fenyők álltak, sötétben marasztalta, mint egy zárt szobát, míg odébb, a lapostetejű, kis házat s előtte a nyugodt pázsitot erős ívlámpaszínű fénnel öntötte el. Ernst az ablakban könyökölt s hallgatva nézett a Müggelsee felé, amelynek hullámai olykor egy-egy ezüst fénypásmát löveltek a fák sorai közé. Egy fehér éjjeli lepke hullt kezére s ott gyengéden remegett, mint egy holdsugár, amely a föld érintésére szárnyakat növesztett. A kert sötét része felől hártya-vékony zajok hallatszottak, kis szárnyak csapódása, cirpenés, zurrogás, apró, tompa hangok, amelyek alig hogy megremegnek: felszállnak s tört fejjel lehullanak, mint az elsötétedett operában, amikor a zenekar félénken hangolni kezd s a rövid megkezdett hangok szétszállnak a teremben. A tavaszi éjszaka színpada még csendes volt. A holdsütötte pázsit felett ott, hol a kert sötét része kezdődött, ezüst porfüggöny állt s várta, hogy egy jelre szétváljon.

— Csöngetnek, — mondta egy fiatal női hang a szobában. — A kerti kapunál csöngettek.

Ernst fölütötte fejét. — Nem hallottam semmit. — Hátrafordult. — Legépelted már a napirendet, Hilda?

A fiatal lány az ablakhoz lépett. — Még nem, — mondta. — Megint csöngetnek, most csak hallod? Nem szabad kimenned, Ernst!

A kerítés felől, mely elveszett a fenyők s a galagonyabokrok homályában, éles csengetés hallatszott. A hang oly követelődző volt ezuttal, hogy szinte látni lehetett mögötte a kis rozsdás harangot, amint szenvedélyesen himbálódzik a dróthuzal végén. — Tényleg jobb füled

* Részlet D. T. új regényéből.

van, — mondta Ernst és mosolyogva megsimogatta a feszülten figyelő fiatal arcot. — Menj el az ablaktól! — A csengő újra megszólalt.

— Nem látni semmit. — Ha a hold egy kissé magasabban állna! Nem szabad kimenned, Ernst! A mieink még nem lehetnek, mert a szak-szervezetben még nem lehet vége az ülésnek. Egyébként is a hátsó bejáraton át jönnek, ha jönnek.

— Hé! — kiáltotta egy éles férfihang a kerítés felől. — Nyissanak ki! Nem hallották, hogy csengetünk?

A fiatal lány gyors mozdulattal Ernst szájára tapasztotta kezét. — Ki az? — kiáltotta kissé rekedten. — Mit akarnak éjjel?

— A rendőrségtől! Kinyitni!

Ernst elgondolkodott. — Ki kell nyitnom, — mondta. — Ülj le nyugodtan s gépelj tovább, ha házkutatást tartanak is, különben soha nem készülsz el. A levelekről három másolatot, Hilda!

— Ne menj ki! — ismételte a fiatal lány gépiesen s kérő mozdulattal fölemelte kezét. Ernst nem felelt. Amikor az előszobából kilépett a holdsütötte kertbe, az volt az érzése, mintha egy hideg, sárga tóba ereszkednék le. A kavicsos úton egy béka ugrált keresztbe, rövid, lomha mozdulatokkal; Ernst szórakozottan nézte. Fáradt volt, hetek óta alig alszik. Rosszul tettem mégis, gondolta, mialatt lustán haladt a kerítés felé, hogy ide költöztem a kertek közé. Jobban tudok dolgozni az utcai lármában, fáraszt a levegő. Neu-Kölnben kellene lakást keresni, vagy Steglitzben. Nem hallom az írógépet! — Hátrafordult, elmosolyodott. — Persze ott áll az ablakban, a függöny mögött. Ha kivette a revolveremet a fiókból! — Megint elmosolyodott. — Holnap három helyen kell beszélnem s estére kimennem a parkettgyári cellába! — gondolta s ásított a fáradságtól. — Remélem, nem tartóztatnak le!

Önkéntelenül a fűre lépett, mert a sétány kavicsa túl hangosan csikorgott. Még tavalyi fű volt, a szálak rozsdásak, hegyük letöredezve s nedvesen, arccal lefelé feküdtek a talajon, mintha a tavaszi föld bel-seje felé hallgatóznának. Hervadásuk íze kesernyésen szállt fel a földről, de alóla már érezni lehetett a feltörő, még láthatatlan új fű illatát, mint ahogy a várandós fiatal anya testén kiüt a méhében elrejtett csecsemő tejszaga. Egy-egy bokor alján tenyérnyi hó feküdt még, sárgán sziporkázva, ahol holdfény érte, mint elejtett világos rongy az árnyékban. Az éjjeli szellő, amely hangtalanul húzott el a kopár ágak között, egész meleg volt s ahol nem sütött a hold, még melegebbnek hatott; vízszagot hozott a Müggelseeről s mintegy szárnyai hegyén, alig érezhetően, egy kis füstízt a pályaudvar felől, amely a tó tulsó partján állott. A kerten túl, a fák fölött, ahol a magas vasúti töltés húzódott a holdas ködben, egy őrház állt s keskeny vonalával ketté vágta a hold tányérját; jobbról-balról egy-egy magas jegenye zárójelbe fogta a hallgató tájat, mintha meg akarná őrizni csendjét a két oldalt folytatódó város hosszú mondatának közepén.

Ernst a vasrács mögött, az ösvény fehérlő porában egy sötét férfi alakot látott állni. — Ernst Hauser? — kérdezte egy hang. — Én vagyok. — Ahogy közelebb léptt, látta, hogy hárman állnak a rács mögött. Rögtön

munka

megfordult, de már késő volt. Fordulás közben még látta a lövés sárgán felvágó fényét s utána erős ütést érzett a balkarján. — Persze, hogy hárman nem jöhetnek a rendőrségtől, — gondolta, miközben földre vágódott. — Ha Hilda meglátja, hogy elestem, akkor kiszalad és őt is lelövik. — Rögtön fölállt. A rács mögött szaladó léptek dobbanása hallatszott. Megkapaszkodott egy fenyő törzsében. Hülyék, — gondolta, — hárman vannak s csak egyszer lönek! Elindult a ház felé, amelynek hirtelen kinyílt az ajtaja, a sárgán világító négyszögben egy futó alak bukkant fel. Az első lépés után észrevette, hogyha egyenesen maga elé néz, megfájdul a szeme; gyors mozdulattal újra leült a föbe, nehogy elvágódjék, ha elájul. — Semmi... a balkarom! — mondta morgván a föléje hajló Hildának. — Hagyj még egy pillanatig ülni, elszédültem! Emlékszel, hogy mit feleltek, amikor kérdezted, hogy ki csönget? Két szót mondtak: „A rendőrségtől! Kinyitni!” Rosszul feleltek, rögtön észre kellett volna vennünk, hogy csak nácik lehetnek. Detektivek másképp felelnek, szabatosabban, udvariasabban, nem mondják elsőre: kinyitni! Gyerünk be! Van otthon szublimát? Forralj fel egy kis vizet! Megijedtél, szegényke!

A szobában egy feldöntött szék. — Én botlottam belé, amikor kiszaladtam, — mondta Hilda, miközben az erősen vérző sebet vizsgálta, — szerencse, hogy csak egyszer lőttek. Mitől ijedtek meg? — Nevetett. — Holnap korán reggel elköltözzünk Neu-Kölnbe, vagy Schönebergbe. — Látod, hogy itt kifognak! A golyó közvetlenül az ütőér fölött haladt el. Holnap lázad lesz.

— Nem láttam egyiknek sem az arcát. — mondta Ernst. — Jobb is! Minek megterhelni magunkat magánérzelmekkel?

— Utálok őket, — mondta a fiatal lány. — Ernst vállat vont. — Egy félórára lefekszem, Hilda, kelts fel!

Déry Tibor

Színház

Annak ellenére, hogy színházaink hetenként tartanak bemutatókat, semmi komolyabb megbeszélésre érdemes anyag nem akad a reflektorok elé hozott lim-lom között. A bemutatott daraboknak és azok színrehozásának az általunk ismert és igényelt színpadművészethez semmi köze. Az egész nem egyéb az írók gerinctelen alkalmazkodásánál az általános társasági élet „szellemi” nivójához és undorítóan cinikus vagy viccelődő zsargonjához egyrészt, másrészt az előadásban ragaszkodás a vakító kulisszamázolás-hoz, a konvencionális rendezési for-

mákhoz, minden új törekvés és a mult komoly hagyományainak megőrzése nélkül. Évekig legalább a mult tradíciója volt az, ami nivós összjátékot, egységes tónust kölcsönzött az előadásoknak, ma már ennek is vége. Milyen meghatványozása a magyar kultúrtragédiának, halálosan tragikus korszakban élünk, amely nem tudja és meg sem kísérel magát a színjátszásban kifejezni! Ami látszatra mégis történik ebben az irányban, az értékelés szempontjából helyesebb lenne, ha nem történné. Az alábbiakban az egyik ilyen „művészeti és társa-

dalmi eseményt" szeretnők megbeszélni.

*

Zilahy Lajos komédiája a Magyar Színházban. Akik A tizenkettedik óráról szóló kritikákat olvasták, azok joggal felsóhajthattak: végre valami a sok lim-lom között, a régen mutatványos bódévá és frivol üzleti vállalkozássá degradált színház tájékaról. A napi sikerekre pályázó szerzőinken túl itt van az a valaki, aki megmutatja nekünk, hogy tragikus korunk életéből is ki lehet hasítani egy darabot és el lehet azt mondani emberi igazságérzettel és a művészet formanyelvén. Így gondolkodhattak azok, akik a kritikákat olvasták, azok azonban, akik elmentek a színházba, hogy az agyondicsért darabot megnézzék, szomorúan megállapíthatták, ha csakugyan ez az a darab, amely abszolút dicséretet érdemel, akkor valóban nincsenek drámaíróink a szó betűszerinti értelmében. Mi végignéztük a darabot és a kritikusokkal szemben, akik a művészet magyarozói és szószólói, megállapítottuk, hogy Zilahy Lajos, a szerző csak annyiban különbözik szerzőtársaitól, hogy azt a bizonyos papírmáséból való súlyzót ízlésesebb gesztussal emeli fel, mint amazok. Különbözik a színdarabja meglehetősen kisigényű művészi produktum és még kisebb szociális cselekedet. Ezt az utóbbit azért hangsúlyozzuk, mert a kritika nemcsak azt mondta, hogy A tizenkettedik óra Zilahy művészetének koronája, hanem azt is, hogy olyan társadalmi demonstráció, olyan bátor politikai kiállítás, amilyenre hosszú évek óta nem volt példa. Valóban az utóbbi tizenöt esztendő alatt nem akadt írónk, aki társadalmi bajainkba bele mert volna szólani, aki tudásban felkészülten és nyílt sisakkal ki mert volna állni az emberért, a hatalom mindent elnyomó tevékenykedése ellen. De vajjon csakugyan

őszinte és bátor kiállítás-e az, ha valaki egy bolond száján át mondja el a vélt igazságokat a raffináltan önző okosok társaságában? És vajjon az egyazon igazság igazság marad-e mindenki szájában? Ha bolonddal mondatom el az igazságot, nem válik-e az botor fecsegéssé? Gondoljunk csak a királyi udvarok bolondjaira. Kibeszélték az igazságot, hogy megnevettessék vele uraikat és az urak jóízűen nevettek is a bolond nyelvén szórongyokká ázott igazság fölött. Ugyanerre a sorsra jut Zilahy vélt igazsága is a kétségtelesen abnormális, Tolsztoj, Rasputin, Coudenhove-Kalergi és egyéb humanista-nihilista-fasiszta-technokrata elemekből összeragasztott pszeudo-megváltójának nyelvén.

Képzeld el: a tribünre lép egy bolond és világgá hirdeti, hogy egy új vallást alapít, amelynek általa fogalmazott törvényei szerint a testen vagy szellemben elesenevészedt embereket el kell pusztítani és csak az erőseket és egészségeseket szabad meghagyni. És képzeld el, ezt a kiválogatást egy bolond fogja elvégezni! Ó, Isten, hát még mindig vannak írók, az emberiségnek úgynevezett elitje, akik így képzelik el a mai világ jobbraváloztatását s akik ezt az ideáljukat papírra vetik és hangos szóval hirdetni merik? A Zilahy-darab példája azt mutatja, hogy vannak. Sőt úgynevezett kritikusok is vannak, akik nagy hűhóval az író szekere elé fogják magukat, hogy diadalra segítsék a hatalmas igazságot. Egyik sem írta meg, hogy ebben a darabban az igazság s az eszme elárulásáról van szó, sokkal inkább, mint azoknál az íróknál, akik hallgatnak istenről és emberről akkor, mikor a színpadról a jegyek árát szolgálják meg nyájas közönségüknek. Tétélezzük fel, hogy Zilahy tévedés áldozata, s ha darabjával ellenkező hatást is ért el, mint amit eredetileg akart, a szándéka tiszta és jóhiszemű volt. A kritikának ebben az esetben is figyelmeztet

941

munka

tennie kellett volna: a felelős ember csak ahhoz a kérdéshez szóljon hozzá, amelyhez ért is valamelyest. Különbben feltétlenül többet árt az ügynek, mint amennyit annak használni akart.

A darab műfajilag komédia. Kit akar kikomédiázni? A „zsarnokokat“, az „emberpusztítókat“, a „hatalom urait?“ Minden további okoskodás helyett állapodjunk meg abban, hogy a szerző által aposztrofált urak nem bolondok, mindennek dacára azonban megérdemelnék a jó szatirát. De nem csinálhat velük komédiát egy bolond, akinek az egész élete tragikomédia. A nagy Zilahy-komédia tehát a főhős komédiája, vagyis átvitt értelemben annak az eszmének a komédiája, amelyet a főhős lenne hivatott diadalra vinni. Hogy nem viheti diadalra, azt a darab befejező jelenete is bizonyítja. Másrészt még nem találkoztam szatirikussal, aki komédiának vagy karikatúrának dolgozta volna föl azt az eszmét, amelyet hirdetni akar. Gúnyt és lealacsonyító játékot csak azzal üzhetek, akit megvetek, akinek a pusztulását kívánom. Georg Gross, a nagy szatirikus rajzoló, például, a balpartról a jobbpártiakat rajzolja és művészete ezáltal szolgálja és csakis így szolgálhatja a szociális

eszmét. Zilahynál mindennek az elenkezője történik. Az a megváltó, aki a nevetségesség jegyeit viseli magán, eleve elbukásra van ítélve. Ez a darab alaphibája. Ezenkívül az egész mű megépítése laza, egymáshoz nem illő elemekből van összerakva, véletlenek beékelésével mozog előre a történet, a figurák mögött minduntalan észre lehet venni a szerzőt, aki a közönség lelkesedésére, szentimentalizmusára és egyéb ingerlékenységére spekulál. Kibujik a művészet törvényei alól, hogy annál könnyebben nyerhesse el a közönség tetszését. Az első jelenet a királyi palota előtt olyan könnyű, felelőtlen hangot üt meg, amelyből komoly színpadi alkotást kiépíteni lehetetlen. Ezzel a kezdőjelenettel adva van a kabaréjáték stílusa.

A színészek majdnem olyan rosszul játszották a szerepüket, amilyen rosszul írta meg azokat a szerző. De különösebben csak Törzs tévedéseit fájlaljuk. Megdöböntő, hogy ez a művész, aki ilyen szép multra tekinthet vissza, az utóbbi időben mennyire félrejárta szerepeit. Csupa konvenció és fegyelmezetlenség. Vidéki zsidó rőföske-reskedőből s az ujságokban látható Rasputin-portrékból összeállított világmegváltója — kétségbeejtőn gyöngé alakítás volt. *Kassák Lajos*

Táncművészet

Nagy Etel táncaihoz. A végtagok mozgásának kihangsúlyozása egyrészt a filmről került le a táncművészek színpadi produkcióihoz, másrészt az orfeumi és később az operett-táncok akrobatikájából emelkedett fel oda. Mindenképp egyoldalúvá teszi a mozgásokat és olyan lehetőségek mellőzésével jár, melyek nélkülözhetetlen alapelemei a teljes táncnak. A merev testtartás tagadhatatlanul erotikamenessé teszi a táncot és mechanikus karaktert ad

a végtagok munkájának. Ez bizonyos helyen és bizonyos alkalommal igen meglepő eredményekhez vezet, de mint alapelv ugyanolyan egyoldalú, mint a puszta törzsmozgást kihangsúlyozó ellentétes elv. Lehet a tánc erotikus, anélkül, hogy szexuális lenne. Ehhez azonban a törzskultúrának sokkal fejlettebb kiépítésére van szükség, mint amilyen a nálunk szereplő és vendégszereplő táncosok általában rendelkeznek.

Nagy Etel szinte az egyetlen a magyarországi táncművészek között, aki érzi a mindenféle programokkal túldekorált és túlstylizált mai gyakorlat esődjét és ezt az érzését, ezt a továbblépő szándékát táncában éreztetni is képes. Táncainak van dinamikusan feltörő vonala és ez a vonal nem vész el a kísérő zene és a mozdulatok pusztá analizisében. Mindezen túl azonban még mindig erősen illusztrál, tehát túlzott szerepet enged táncában a zenének. Teljesen megjeleníti a zenét, ahelyett, hogy csak kipattantó motívumnak használná táncaihoz. Ez az alárendeltség ma iskolás divat csak úgy, mint ahogy az öltözékek színhatásának túlzott kidomborítása is annak vehető.

Nagy Etel ruhái ökonomikus egy-

szerűségükkel ellensúlyozzák ezt a másoknál oly bántóan kirívó ruha-kultuszt. Mozdulataiban pedig érezhető a teljes és speciális tánchatásokra való tiszta törekvés. A divatiskolás modorosságaival rövidesen le fogja vetközni a tetszetős végtagmozgások túlhangsúlyozását, mert kereső természetű ember, aki nemcsak tetszeni kíván produkcióival. És mert kereső ember el fog jutni odáig is, hogy ne mint művész vegye magára a nézőit esetleg kielégítő világnézet megjelenítését, mint tendenciát, hanem a proletár származásában rejlő erőket fejlessze művészeté. December 14-én tartott első önálló budapesti táncestje a komolyan veendő magyarországi tánc-kultúrában — dátumot jelent.

Justus György

Könyv

Louis Bromfield: Huszonnégy óra. Amerikai könyv a felső tízezrek, a kisémmizett dolgozók és a gengszterek világából. Nem detektív-romantika és nem is annak a bizonyos soffőrszellemnek a megnyilatkozása, amelyről nálunk olyan sokat siránkoznak és amire át szeretnék tölteni a felelősséget mindazért a kulturális és társadalmi rothasztásért, amit, például, a mi „klasszikus értékeken“ nevelődött írástudóink az utóbbi két évtizedben elkövettek. Érdemes lenne ennél a kérdésnél egy pillanatra komolyan megállni. A felületes szemlélő úgy látja, hogy az amerikai civilizáció a kultúra pusztulását jelenti, a gépek térhódítása megöli az alkotó emberi szellemet, holott a valóság ennek éppen az ellenkezője. A fiatal amerikai író-nemzedék ma tiszta művészi értéket termel. Vagy talán az építészeten nem Amerika határozta meg a korszerű fejlődés vonalát? Igaz, hogy Európa feudális kultú-

ráját halálosan érintette Amerika civilizációja, de ez nem általában a kultúra elpusztulását, csak egy beteljesedett kultúrszakasz felváltását jelenti. Megeserlődnék kultúréletünk materiális és ideológiai alapjai és ennek velejárója, hogy tartalmában és megjelenési formájában kultúréletünk is átváltozik. De ez az átváltozás nem az eldologiasodás, hanem a szellem felszabadulásának és felelőség vállalásának az irányában történik. Másképp nem is történhetik. Kivéve azoknál, akiknek nincs és nem is volt beavatkozó erejük, alakító tevékenységük a dolgok mechanikus folyamatába. Az úgynevezett széplelkek, az elefántesonttorony lakói ma szem-melláthatóan félresodródhatnak a forgatagból vagy nyögdecseelve sodródhatnak az áradással, de éppen csak jelen vannak anélkül, hogy sóját-savát adnák kultúréletünknek. Arecal a tegnap felé fordult, a légtüres térben lebegnek, ahelyett, hogy a jelen vulkanikus talajában pró-

munka